

Таїса Сидорчук

УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ НА ПОЧАТКУ XVIII СТОЛІТТЯ В КАРТОГРАФІЧНОМУ ТА ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНОМУ ДОСЛІДЖЕННЯХ ОФЦЕРА ВІЙСЬКА КАРЛА XII ФІЛІППА ЙОГАННА ФОН ШТРАЛЕНБЕРГА

Стаття присвячена історико-географічному опису українських земель на карті та у праці шведського картографа, географа і мовознавця Філіппа Йоганна фон Штраленберга (1676-1747). У статті здійснений огляд тих фрагментів карти і книги автора, в яких висвітлені історія українського народу, географія його розселення, топоніміка, адміністративний устрій, військо, історичні події та історичні постаті на початку XVIII ст.

Ключові слова: Ф. Й. фон Штраленберг, українські землі, етноніми, топоніміка, Іван Мазепа.

Книга Ф. Й. фон Штраленберга під назвою «Das Nord- und Ostliche Theil von Europa und Asia...» («Північна і східна частини Європи та Азії...»)¹ з доданою до неї картою є широко відомою серед істориків, географів, картографів, лінгвістів, етнографів, археологів від часу її виходу в світ у Стокгольмі в 1730 році. Завдяки цій єдиній виданій книзі² її автор увійшов у історію не лише як шведський військовий, який супроводжував короля Карла XII в Північній війні й був учасником Полтавської битви, а, насамперед, як дослідник, географ, картограф, мовознавець і письменник. Філіпп Йоганн фон Штраленберг (нім.: Philipp Johann von Strahlenberg)³ народився в 1676 році в німецькій

1 Повна розлога назва книги мовою оригіналу: Das Nord- und Ostliche Theil von Europa und Asia, in so weit solches das gantze Russische Reich mit Siberien und der grossen Tatarey in sich begreiffet, in einer Historisch-Geographischen Beschreibung der alten und neuern Zeiten, und vielen anderen unbekanntten Nachrichten vorgestellt, nebst einer noch niemahls ans Licht gegebenen Tabula Poliglotta von zwey und dreyszigerley Arten Tatarischer Völcker Sprachen und einem Kalmuckischen Vocabulario, sonderlich aber einer grossen richtigen Land-Charte von den benannten Ländern und andern verschiedenen Kupfferstichen, so die Asiatisch-Scythische Antiquität betreffen; Bey Gelegenheit der Schwedische Kriegs-Gefangenschaft in Rußland, aus eigener sorgfältigen Erkundigung, auf denen verstateten weiten Reisen zusammen gebracht und ausgefertiget von Philipp Johann von Strahlenberg. Stockholm, in Verlegung des Autoris. 1730.

Переклад українською мовою назви такий: Північна і східна частини Європи та Азії, оскільки саме такі охоплюють всю Російську державу з Сибіром і Великою Татарію, представлені в історико-географічному описі давнього і нового часу та з багатьма іншими невідомими відомостями та з Tabula Poliglotta 32 різних мов татарських народів, що ще ніколи не видавалася, з калмицьким словником, а особливо з великою і точною картою вищевказаних земель та різними іншими гравюрами на міді, що стосуються азійсько-скіфських старожитностей. Зібрано і складено Філіппом Йоганном фон Штраленбергом під час перебування в Росії як шведського військовополоненого на основі особистих ретельних опитувань і дозволених йому далеких подорожей. Стокгольм. У виданні автора. 1730.

2 Авторів статті відомий єдиний примірник книги Ф. Й. фон Штраленберга в Україні, який зберігається в колекції видатного вченого ХХ ст., історика, філолога і сходознавця Омеляна Прицака у Національному університеті «Києво-Могилянська академія».

3 Написання українською мовою прізвища фон Штраленберга з першою літерою «Ш» з філологічної точки зору вірне, оскільки саме так воно вимовляється німецькою мовою. Адже

родині Табберт (нім.: Tabbert) у місті Штральзунд (нім.: Stralsund; нині Німеччина). За військові заслуги був nobilitований королем у дворянство, отримавши титул барона та прізвище фон Штраленберг. Після Полтавської битви потрапив у російський полон і був засланий разом з іншими шведськими військовополоненими до Сибіру в місто Тобольськ. Протягом 11 років перебування у сибірському засланні фон Штраленберг за власною ініціативою досліджував історію, географію, звичаї й мови місцевих народів, створював карту Росії та Сибіру, брав участь у офіційній експедиції Д. Г. Мессершміда по Сибіру. Після підписання Ніштадського мирного договору в 1721 році між Швецією і Росією фон Штраленберг у 1723 році, після 13 років перебування у російському полоні, повернувся до Швеції. На батьківщині він отримав чин підполковника, останні роки життя служив комендантом фортеці Карлсгам та помер у 1747 році.

Після повернення на батьківщину фон Штраленберг на основі зібраних ним і вивезених з Росії матеріалів і власних записів створив карту російської держави та написав свою вищезгадану книгу. Праця фон Штраленберга, написана й видана німецькою мовою, одразу була високо оцінена сучасниками в Західній Європі й незадовго після її виходу в світ була перекладена й двічі надрукована англійською мовою, а згодом – французькою та іспанською⁴. З картою і книгою фон Штраленберга були добре ознайомлені й у Росії, їх використовували в своїх працях багато російських учених різних спеціальностей, а також учасники експедицій і дослідники Сибіру, північних і східних околиць Російської імперії у XVIII–XIX ст. Інтерес західноєвропейських і російських науковців до досліджень фон Штраленберга поновився в другій половині XX ст., зокрема у зв'язку з його 300-літнім ювілеєм⁵.

Попри те, що фон Штраленберг подає історико-географічний опис усієї Російської держави, читачів його книги від часу її появи цікавила насамперед інформація про недосліджені або малодосліджені території Росії – Середню Азію, Сибір, Далекий Схід, а також мови, культура й звичаї народів, що населяли ці землі. Оскільки ці території були ареалом розселення урало-алтайських народів, дослідження фон Штраленберга було й залишається в полі зору здебільшого сходознавців, котрі визначають дослідника як засновника алтаєзнавства⁶. Дійсно, більша частина книги містить унікальні для свого часу відомості про різні сторони життя таких народів, як евенки, ханти, ненці, евени, нівхи, хакаси, манси, марійці, удмурти, айни, ітельмени, казахи, чуваші, башкири, калмики, монголи та ін. Фон Штраленберг уперше дав класифікацію народів Сибіру на основі порівняння їхніх мов та вперше визначив склад уральської мовної групи. Хоч фон Штраленберг перший висловив думку щодо проходження кордону між Європою та Азією по Уральських горах, про корисні копалини різних регіонів та ін., його книга й карта є значним внеском насамперед у вивчення корінних народів Уралу та Сибіру.

При цьому, українські землі, топоніміка, адміністративний устрій, окремі історичні

Ф. Й. фон Штраленберг походив з німецької родини з Померанії і свою книгу написав німецькою мовою. В російській науці вкорінилося написання Страленберг.

4 Англійський переклад книги вийшов у Лондоні у 1736 і у 1738 роках під назвою «An historical-geographical description of the North and Eastern parts of Europa and Asia, but more particularly of Russia, Siberia and Great Tartary». З цього англійського видання був зроблений переклад французькою мовою, надрукований в Амстердамі у 1756 році під назвою «Description historique de l'Empire Russe, traduite de l'Ouvrage Allemand de M. le baron de Strahlenberg par Barbeau de la Bruyere». Іспанський переклад побачив світ у Валенсії у 1780 році під назвою «Nueva description geographica del imperio ruso en particular y en general... Traducida del Frances, par Don J. Vic. Tomas y Catala, vol. 1-2».

5 До 300-ліття від дня народження Ф. Й. фон Штраленберга у 1975 році в Угорщині була видана факсимільна копія його книги: Ph. Johann von Strahlenberg. Das Nord- und Ostliche Theil von Europa und Asia. With an introduction by J.R. Krüger. – Szeged, 1975. – Vol. 8. Життя та дослідження фон Штраленберга стали предметом наукових розвідок низки дослідників, зокрема: Новлянская М. Г. Филипп Иоганн Страленберг. Его работы по исследованию Сибири. – Москва – Ленинград, 1966; Jarring G. Strahlenberg in Schwedischer Literatur und Wissenschaft: Eine bio-bibliographische Übersicht //Ural-Altäische Jahrbücher. – 1976. – Bd. 48. – S. 121-123; Jarosch G. Tabbert-Strahlenberg als Reisegefährte Messerschmidt //Quellen und Studien zur Geschichte Osteuropas. – Berlin, 1966. – Vol. 15. – S. 215-220 та ін.

6 Krueger J. R. Preface to the re-print //Ph. Johann von Strahlenberg. Das Nord- und Ostliche Theil von Europa und Asia. – Szeged, 1975. – Vol. 8. – p. 11.

події та пов'язані з ними постаті також знайшли відображення й на карті, й у книзі. Над картою Росії Штраленберг працював від початку заслання і продовжив роботу після повернення до Швеції, тобто понад 15 років. Він створив чотири географічні карти Росії, з яких перші три були підготовлені у засланні та вилучені російськими чиновниками і втрачені для їх автора. Четверту карту Штраленберг створював одночасно з написанням книги, повернувшись на батьківщину. На відміну від попередніх варіантів, видана у 1730 році карта базувалася не лише на власних спостереженнях під час подорожей автора по Сибіру й відомостей від його численних кореспондентів, але й на працях географів і мандрівників, з якими він мав можливість ознайомитися вже у Швеції. Карта розміром 65x100 см має типову для свого часу деталізовану назву «Nova Descriptio Geographica Tatariae Magnae cum orientalis quam occidentalis in particularibus et generalibus Territoriis una cum Delineatione totius Imperii Russici imprimis Siberiae accurate ostensa» (Новий географічний опис Великої Татарії, східної і західної, яка точно передає окремі частини, і всю територію зі всією Російською імперією, і особливо з Сибіром). Усі написи на карті зроблені латинською мовою.

Що стосується українських земель, то на карті представлені лише ті землі, які на початок XVIII ст. входили до складу Росії, а саме: Лівобережжя, Слобожанщина. Крім того, карта включає також територію Запорозької Січі, незначну частину Правобережжя й Волині. Українські землі позначені кількома загальними територіальними назвами: 1) Україна (Ukrainia), 2) Мала Русь (Russia Minor), 3) Білгородські козаки (Cosaci Bialagorodski). На карті вказані ріки – Дніпро, Десна, Ворскла, Хорол, Трубіж, Сіверський Донець, Оскіл, а також Азовське і Чорне моря та населені пункти, зокрема Київ, Радомишль, Трипілья, Чернігів, Новгород-Сіверський, Путивль, Лубни, Лохвиця, Шептаки, Рильськ, Полтава, Чугуїв, Вороніж та ін. Слід зазначити, що незнання фон Штраленбергом української топоніміки призвело до невірної подачі частини топонімів. Окремі назви через дрібний шрифт та неточність написання важко ідентифікувати.

Карта містить також численні текстові написи, які розповідають про історичне,

політичне, географічне, промислово-економічне значення того чи іншого регіону чи населеного пункту. На українських землях такий текст знаходимо лише біля міста Полтава, що зрозуміло з огляду на біографію фон Штраленберга. У написі автор вказав, що тут, на річці Ворскла відбулися дві битви – у 1396 році між Тамерланом і великим князем литовським Вітовтом та у 1709 році між шведами і росіянами. Щодо першої битви, то картограф помилився з її датою, подавши 1396 рік замість 1399 року. Можна припустити, що ім'я Тамерлана фон Штраленберг використав як символ золотоординського війська, яке очолювали у цій битві Тимур-Кутлук та емір Едигей.

Українські сюжети в книзі представлені кількома фрагментами в різних розділах, що спричинене основною метою видання – описом всієї Російської імперії. Перша згадка про Україну міститься у розлогіму вступі до книги, в якому фон Штраленберг висвітлює процес роботи над картою, подає історичні екскурси щодо різних народів, які населяють Росію, зокрема її південні та східні території, пояснює принципи своєї класифікації цих народів на основі співставлення їхніх мов тощо. Проводячи етимологічний аналіз назв окремих державних утворень та етносів, зокрема Скіфії, автор зазначає, що ця назва поширювалася на різні народи, які з часом отримали свої власні назви. Тут автор наводить приклад щодо малоросійських козаків в Україні або в Малій Росії, які мають скіфське походження, та тепер і звичайні мешканці, і козаки носять власне подвійне ім'я – українці й козаки⁷.

Описуючи карту, метод її побудови та географічні координати, фон Штраленберг ділить територію Росії з півночі на південь на чотири частини із зазначенням особливостей ландшафту і клімату. До четвертої частини, що знаходиться між 54-м і 48-м градусами, він включає Малу-Русію (Mala-Russia) або Мало-Росію (Klein-Rußland), Вороніж і частину Астраханського регіону. Автор зазначає, що ці землі мають теплий і помірний клімат, з короткою зимою, рівнинні простори, прорізані великою кількістю рік, багаті на рибу та менш чисельні ліси хоча й з достатньою кількістю дичини. Крім того, ця частин території має ще одну природно-географічну зону – пустелі, які російською мовою називаються степами. Фон Штраленберг вказує на багатство землі з плодотворими деревами й кущами та зерновими злаками⁸.

У розділі про поділ Росії на окремі регіони, автор визначає дві основні частини російської держави: 1) власне Росія та 2) захоплені або інкорпоровані землі. Частина під назвою «власне Росія» в свою чергу, за фон Штраленбергом, ділиться на Велику, Малу, Білу, Червону і Чорну Росію, перші три з яких перебувають під російським скіпетром, а дві останні – під польським. Мала Росія (Klein Rußland) або Мала Русь (Mala Russia) включає такі князівства, як Київ, Чернігів, Сіверськ, котрі фон Штраленберг іменує ще загальним терміном – «уся Україна». Дослідник згадує також про місто Галич і Галицьке та Володимирське князівства, які належать до Червоної Русі й на час написання книги перебували в структурі Польщі⁹.

Далі фон Штраленберг перераховує склад усіх 10 губерній відповідно до проведеної Петром I адміністративної реформи, за якою до Київської губернії входять вищевказані Київське, Чернігівське, Сіверське князівства й більша частина України (Ukraine) або Українських Козаків (Ukrainische Cosaken). Автор пояснює походження слова «Україна», яке в слов'янських мовах означає кордон землі або країни. У свою чергу Україна ділиться на чотири частини: 1) Малоросійську, 2) Запорозьку, 3) Польську, яка до Росії не належить і 4) Білгородську, що межує з Воронізькою губернією. Найбільша Малоросійська частина називається також Гетьманською і складається з 10 полків, кожний з яких носить ім'я міста осідку: Стародуб, Чернігів, Київ, Переяслав, Полтава, Миргород, Лубни, Прилуки і Гадяч. Ці дев'ять міст і, відповідно, полків розташовані на лівому березі Дніпра. Десятий полк, за фон Штраленбергом, знаходиться на правому березі Дніпра, у назві якого дослідник припустився помилки, назвавши його Богтуславський, замість, імовірно, Богуславський¹⁰. Щодо існування цього полку на момент написання книги фон Штраленберг також помилився, оскільки Богуславський полк поряд з іншими полками на Правобережжі за наказом російської влади був ліквідований ще у

7 Philipp Johann von Strahlenberg. Das Nord – und Ostliche Theil von Europa und Asia... – S.42.

8 Ibid. – S.175.

9 Ibid. – S.180-181.

10 Ibid. – S.184-185.

1711–1712 роках. Автор зазначає, що, окрім названих полків, у розпорядженні гетьмана були ще три особливі полки – піхотний, кінний і сердюцький, які разом нараховували 100 000 осіб. Якщо столицею гетьмана було місто Батурин, то, за словами шведського дослідника, столицею запорозьких козаків була Січ, розташована на правому березі Дніпра й зруйнована.

Фон Штраленберг повідомляє, що вільні донедавна від сплати податків запорозькі козаки й належні їм міста тепер вносили кошти до державної скарбниці. При цьому дослідник перераховує 52 населених пункти Київської губернії, які підлягали оподаткуванню, зокрема, Київ, Чернігів, Охтирка, Мурафа, Сінне, Межиріччя, Ніжин, Боромля, Кам'яний Затон, Городне, Лебедин, Севськ, Переяслав, Сівєрськ, Богодучів, Краснопілля, Путивль, Білгород, Рублівка, Миропіль, Курськ, Новосіл, Рильськ, Коломак, Валки, Старий Оскіл, Трубіжськ, Харків та ін.¹¹ При цьому, як і на карті, назви окремих міст фон Штраленберг указав не точно. У складі шостої Воронізької губернії Росії поряд з донськими козаками автор книги називає козаків Білгородської межі (Belogorodische Czerta), тобто слобідських козаків, до яких входять п'ять полків: Охтирський, Ізюмський, Сумський, Харківський і Рибинський. Далі автор зауважує, що ці полки перебували під безпосереднім командуванням росіян¹². Характеризуючи військові сили Росії, фон Штраленберг називає в тому числі й ті військові підрозділи, які були розташовані на українських землях, зокрема, у Глухові перебували два піхотних полки і один кавалерійський ескадрон, у Вороніжі – один піхотний полк і один кавалерійський ескадрон¹³.

Один з найбільших розділів книги присвячений життю та діяльності Петра I, в якому автор зупиняється на окремих важливих історичних подіях у Росії. Зокрема, після опису Астраханського повстання 1705–1706 років у книзі висвітлюється великий збройний виступ, який увійшов в історію під назвою Булавінське повстання 1707–1709 років¹⁴. Фон Штраленберг називає головними діячами цього повстання донських козаків, не говорячи про участь у ньому українців, запорозьких козаків, а також його розповсюдження й на значній території Слобідської України.

У контексті історичних подій у книзі згадуються важливі постаті, які брали в них активну участь. Однією з таких історичних особистостей автор присвятив окремий параграф, який починається словами: «У 1708 році повстав малоросійський гетьман Мазепа»¹⁵. Далі фон Штраленберг подає причини та обставини протистояння Івана Мазепи, зокрема, говорить про нехтування Петром I всіх домовленостей та прав, розжалування в рядові солдати та матроси російських дворян з подальшою конфіскацією їхніх маєтностей, ущемлення прав донських козаків і казанських татар, насильницьке запровадження іноземного одягу, зміни в церковно-релігійній сфері. На думку автора, Мазепа та його козаки усвідомлювали, що війна ще більше розв'яже руки цареві й черга дійде до них. Тому вони мусили шукати засоби й шляхи, щоби цього не сталося. Мазепа вдавня до хитрощів, прибув до Москви і завдяки великим подарункам Меншикову домогся аудієнції у царя, з яким мав неодноразові довірливі розмови. Гетьман довідався, що Петро I намірився реорганізувати козаків та їхніх старшин у солдатів і драгунів. При цьому Мазепа погоджувався з царем, переконавши його у своїй відданості, за що отримав орден Андрія Первозванного. Після повернення Мазепа відкрито повідомив козакам про наміри Петра I й вони вирішили перейти на бік шведів¹⁶. Слід зауважити, що в цьому сюжеті, як і в інших, фон Штраленберг не подає своїх оцінок подій та вчинків дійових осіб, а обмежується лише переказом відомих йому фактів. До речі, він узагалі не згадує про Карла XII, шведську армію, Полтавську битву, свою особисту участь у тих подіях, як і в цілому про Північну війну та її перебіг, зокрема, на українських землях.

У останньому розділі, який є своєрідною мініатюрною енциклопедією поданих у книзі термінів, дефініцій та повідомлень щодо звичаїв, геології, місцевостей, природних

11 Ibid. – S.185.

12 Ibid. – S.186.

13 Ibid. – S.196.

14 Ibid. – S.250-251.

15 Ibid. – S.251.

16 Ibid. – S.252.

ресурсів тощо, фон Штраленберг подає окреме поняття «Козаки». За його визначенням, це – вільні люди, які жили на кордоні Росії й Польщі та заробляли гроші участю у війнах. Автор описує 4 типи козаків: 1) малоросійські козаки, 2) запорозькі козаки, 3) козаки Білгородської межі та 4) донські козаки. Насамперед фон Штраленберг зупиняється на характеристиці та сучасному стані малоросійських і запорозьких козаків. Він зазначає, що їхня мова є сумішшю польської й російської мов. На чолі козаків стояв гетьман, але Петро I у 1722 році, після смерті гетьмана Скоропадського, абсолютно змінив цю козацьку форму правління, заснувавши на її місці російську воєнну колегію, до складу якої призначалися російські генерал та асесори (судді). Козацькі або українські полковники, а також інші офіцери в козацьких військових підрозділах були звільнені й на їхні посади призначені командири російського походження. Крім того, доходи козацьких офіцерів були конфісковані до державної скарбниці. Фон Штраленберг робить висновок, що в цілому за Петра I все життя на українських землях було адміністроване росіянами. Що стосується запорожців, то вони тотально були знищені й вигнані під час останньої, тобто Північної, війни. Автор також пояснює, що запорозькі козаки перебували у підпорядкуванні українського гетьмана та при цьому вибирали своїх безпосередніх командирів, яким давали титул кошового, що з татарської мови означає «табір»¹⁷. Про козаків Білгородської межі в цьому фрагменті книги автор, окрім згадки про них, нічого не повідомляє й обмежується відсиланням читача до розділу про адміністративний устрій Росії, де перераховує назви козацьких слобідських полків.

Таким чином, карта «Nova Descriptio Geographica Tatariae Magnae cum... totius Imperii Russici...» і книга «Das nord- und ostliche Theil von Europa und Asia...» шведського картографа й географа Ф. Й. фон Штраленберга завдяки своїй популярності та перекладам трьома європейськими мовами протягом кількох століть слугували історичним джерелом відомостей про українські землі на початку XVIII ст. Попри фрагментарність і лаконічність опису українських сюжетів, окремі неточності в українських етнонімах, топоніміці, термінах і прізвищах, карта і книга формували, доповнювали та коригували уявлення західноєвропейського читача про історію українського народу, географію його розселення, природні особливості, топоніміку, адміністративний устрій, військо, окремі історичні події та історичних постатей. І на карті, і в книзі фон Штраленберг в означенні українських земель та українського народу поряд з такими назвами та етнонімами, як «Україна», «гетьманська», «запорозька», «козаки», «українці», «українські козаки», «запорозькі козаки», використовує назви «Мала Русь» і «Малоросія» («Mala-Russia», «Malaja Russia», «Klein-Rußland»), які увійшли у вжиток після входження Козацької держави під протекторат Московського царства внаслідок Переяславської ради 1654 року. Подальше швидке зростання географічних знань у XVIII–XIX ст. обумовило появу більш точних географічних карт та ширших і достовірніших історичних досліджень. Однак, це не применшує заслуг фон Штраленберга, попри помилки та неточності, наявні на його карті й у книзі, в історії картографії, географії, лінгвістики та його історичних екскурсів, зокрема щодо українських земель початку XVIII ст.

Сидорчук Таїса Михайлівна – директор Науково-дослідного центру орієнталістики імені Омеляна Пріцака Національного університету «Києво-Могилянська академія», кандидат історичних наук (м. Київ, вул. Григорія Сковороди, 2).

Taissa Sydorчук – the Director of the Omeljan Pritsak Center for Oriental Studies at the National University of «Kyiv-Mohyla Academy», PhD in history

UKRAINIAN LANDS AT THE BEGINNING OF THE EIGHTEENTH CENTURY IN THE FRAMEWORK OF THE CARTOGRAPHICAL AND HISTORIC-GEOGRAPHICAL INVESTIGATIONS OF THE OFFICER OF KARL XII'S ARMY PHILIPP JOHANN VON STRALENBERG

The article is devoted to the historic-geographical description of Ukrainian lands, presented at the map and in the research work of Swedish researcher Philipp Johann von Strahlenberg (1676-1747). The map under the title «Nova Descriptio Geographica Tatariae Magnae cum orientalis

17 Ibid. – S.344.

quam occidentalis in particularibus et generalibus Territories una cum Delineatione totius Imperii Russici imprimis Siberiae accurate ostensa» and the work under the title «Das Nord- und Ostliche Theil von Europa und Asia, in so weit solches das gantze Russische Reich mit Siberien und der grossen Tatarey in sich begreiffet, in einer Historisch-Geographischen Beschreibung der alten und neuern Zeiten, und vielen anderen unbekanntten Nachrichten vorgestellt, nebst einer noch niemahls ans Licht gegebenen Tabula Poliglotta von zwey und dreyssigerley Arten Tatarischer Völcker Sprachen und einem Kalmuckischen Vocabulario, sonderlich aber einer grossen richtigen Land-Charte von den benannten Ländern und andern verschiedenen Kupfferstichen, so die Asiatisch-Scythische Antiquität betreffen» were published in Stockholm in 1730.

Due to the map and his single book, which was published, the author had entered the history not only as Sweden military man, who accompanied the King Karl XII in Northern War, was the participant of Poltava Battle and Russian prisoner, but, first of all, as researcher, geographer, cartographer, linguist and writer. In the time span of eleven years, when Stralenberg was forced to stay in Siberian exile, he as a man of initiative, permanently investigated the history, geography, customs and languages of the native peoples and created the map of Russia and Siberia. After returning to Sweden researcher have written the book and published it together with map.

The author is making the survey of some fragments of the book and map, where Stralenberg contributed to raise the issues of the history of Ukrainian people, geography of his settlement, administrative system, toponimics, army, historical events and historical figures at the beginning of the eighteenth century. Namely those fragments, developed by von Stralenberg, became the subject of the survey, examined in this article.

Constructing his vision of Ukraine on the map, Stralenberg places only those Ukrainian lands, which were the part of the Russian Empire at the beginning of the eighteenth century, namely Left Bank Ukraine and Slobozanschna. Besides that, the map is also including the territory of Zaporozhian Host, some parts of the Right Bank Ukraine and Volhyn'. The Ukrainian lands are depicted by few common territorial terms: 1)Ukraine (Ukrainia), 2)Small Russia (Russia Minor), 3)Bilhorods'ki Cossacks (Cosaci Bialagorodski). On his map Stralenberg indicated rivers, as a natural border, namely Dnieper, Desna, Vorskla, Chorol, and also the Asov and Black Seas and some settlements.

Conceptually, in defining the place and borders of Ukraine in European part of Russia, von Stralenberg in the framework of some fragments outlined the Ukrainian plots. Here he placed the information about natural boundaries, geographic and natural delimitation, climate, landscape, plant and animal world of Ukrainian lands. The researcher divides the territory of Ukrainian lands into four parts – Small Russia or the Hetman's one, Zaporoshian, Slobids'ka Ukraine (Bilhorods'ka) and Polish (Right Bank Ukraine). In his characteristics of the administrative division of the Russian state in accordance to reform of Peter the Great, the author names the towns of Kyiv and Voronezh provinces, as well as the military departments, located in these provinces. In separate item, dedicated personally to Hetman Ivan Mazepa, von Stralenberg highly appreciates the Cossack's leader, who, in his opinion, had great hopes to tear Ukraine away from Moscow, but failed to take advantage of his chance. In general, von Stralenberg describes the reasons and circumstances of Hetman Mazepa's action and his alliance with Sweden King Charles XII. The author defines the Cossacks as free people, who are living in a frontier zone and earning their living due to the participation in different wars. Stralenberg also defines the contemporary status of Ukrainian Cossacks, which was marked by dependence from Russian authorities and bureaucrats.

It is essential to stress that the map and the book of Stralenberg due to its popularity and translations on English, French and Spanish languages served as historical source for the information about Ukrainian lands at the beginning of the eighteenth century in the time span of few centuries.

Key words: Philipp Johann von Stralenberg, Ukrainian lands, ethnonimes, toponimics, Ivan Mazepa.

Дата подання: 6 лютого 2019 р.